

TOKAT ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE OSMANLI HUKUKUNDA KARZ SÖZLEŞMESİ (1805-1843/1220-1258)

(Loan Agreement in Ottoman Law as seen from the
Kadi Court Registers of Tokat)

Esra ÇETİNKAYA*

ÖZET

1805-1843/1220-1258 yılları arasında Tokat Mahkemesi'ne ait şer'îyye sicillerine dayanan çalışmada, Osmanlı hukukunda karz sözleşmesi incelenmiştir. Osmanlı hukukunun İslam hukukuna dayanması sebebiyle, öncelikle İslam hukuku kaynakları çerçevesinde teorik olarak incelenen karz sözleşmesi, Tokat Mahkeme sicillerinde tutulan kayıtlar esas alınarak Osmanlı hukuku uygulamasına yansıyan yönleriyle de ele alınmıştır. İslam hukuku teorik eserlerinin yanı sıra sicillerde rastlanan uyuşmazlıklarda taraflarca mahkemeye sunulup kadı tarafından verilen hükme esas teşkil eden ve bu sebeple sicillerde kayıt altına alınan fetvalar da kaynak olarak alınmıştır. Ayrıca karz sözleşmesinin Roma ve Türk borçlar hukukundaki görünüşleri de incelenerek elde edilen sonuçlar, Osmanlı hukuku uygulaması ile mukayese edilmiştir. Yapılan çalışma neticesinde teorik İslam hukuku kaynakları ile mahkeme kayıtları arasında bir çelişkiye rastlanmamış olup teori ve uygulama arasında büyük bir uyum gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Karz sözleşmesi, Osmanlı hukuku, Tokat, şer'îyye sicilleri.

Abstract

In this study depending on the records of Tokat Court dated 1805-1843/1220-1258, loan agreement in Ottoman law has examined. Due to the Ottoman law based on Islamic law, primarily, loan agreement has examined theoretically in the framework of Islamic law sources and then Tokat Court records have discussed in the reflected direction of the application on the basis of Ottoman law. The fatwas recorded in the registers have taken as the source as well as Islamic theoretical works. In addition, loan agreement has examined in Roman and Turkish law and then the results obtained have compared with Ottoman law practice. As a result

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi ABD.
info@esracetinkaya.com.tr

of this study, contradiction has not detected between theoretical sources of Islamic law and the Tokat Court records. In fact, it has observed a great fit between theory and practice.

Keywords: Loan agreement, Ottoman law, Tokat, court records (sicil).

GİRİŞ

Osmanlı hukuk sisteminin temelini teşkil eden İslam hukukunda karz-ı hasen adıyla yaygınlık kazanan karz sözleşmesi, İslam dininin yoksul olan kimselerin iktisadi hayat seviyelerini yükseltmek amacıyla kurduğu yardım müesseselerinden biridir. Bir kısmı zorunlu hale getirilmiş olan bu müesseselerin, bir kısmı da kişilerin iradesine bırakılarak karşılığında büyük mükâfatlara işaret edilmiştir.¹ Zorunlu tutulmayıp kişilerin iradesine bırakılan yardım müesseselerinden biri olan karz sözleşmesi için müslümanlar teşvik edilmiş ve ayetlerde “Allah’a güzel bir borç veren” tabiriyle de ödünç veren kimseler müjdelenmiştir. Bunun yanı sıra borcunu zamanında ve en iyi şekilde ödeyen ödünç alan taraf da, hadislerle, en hayırlı kimselerden ilan edilmiş; böylece sözleşmenin her iki tarafı da uhrevi anlamda teşvik edilerek karz müessesesi güçlendirilmiştir.

Bu çalışmada, gerek ayet ve hadislerde gerekse de fıkıh kitaplarında önemle üzerinde durulan karz sözleşmesinin, Roma hukukunda ve Türk borçlar hukukunda ele alınış biçimleri de incelenmiş ve hukuk sistemlerinin bakış açılarındaki farklılık neticesinde ortaya çıkan kavram farklılıkları esas alınarak bahsi geçen sözleşme her hukuk sistemi için farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, İslam hukuku ve bu hukuku uygulaması dolayısıyla Osmanlı hukukunda karz olarak ifade edilen bu sözleşme; karmaşanın engellenmesi ve aralarında yapılacak mukayesenin kolaylaştırılması amaçlanarak Roma hukuku için “mutuum”, Türk borçlar hukuku için ise, kanunun ifadesiyle, “tüketim ödünçü sözleşmesi” adı altında ele alınmıştır. Her üç hukuk sisteminde karz sözleşmesinin tarafları ve konusu ifade edilirken ise “ödünç veren”, “ödünç alan” ve “ödünç” kavramları kullanılarak Türkçe ifadeler tercih edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde karz sözleşmesinin tanımı ve kaynaklardaki yeri incelenmiş, bu başlık altında karz sözleşmesinin hukuki niteliği ve benzer hukuki işlemlerden ayrılan yönleri de ele alınmıştır. Sonraki bölümlerde ise karz sözleşmesinin kurulması, unsurları, hükümleri, sona ermesi ve gerek teorik tartışmalar gerekse de sicillere yansıyan uygulama örnekleri bakımından daima gündemde olan “hile-i şer’iyye” meselesinin, şer’iyye sicillerine yansıyan konuya ilişkin kayıtların da değerlendirilmesi suretiyle Osmanlı hukukundaki uygulamasına ışık tutulmaya ça-

¹ Zorunlu kılınan müesseseler; fitır sadakası (fitre), kefaretlar ve adaklar; kişilerin iradesine bırakılan müesseseler ise sadaka, hibe, vasiyet, karz ve vakıftır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Şener, “İslam Hukukunda Karz-ı Hasen,” **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Fakülte Dergisi**, İzmir, No: 6, 1989, s. 391-392.

lıştır. Bunu yaparken sadece 19. yüzyılın ilk yarısına ait Tokat şer'iyeye sicilleri kaynak olarak tercih edilmiş ve bu döneme ait altı defterden yararlanılmıştır. Tokat'a ait birçok defter arasından bahsi geçen altı defterin seçilmesi ve incelenmesinde, bu defterleri konu alan yüksek lisans tezlerinden istifade edilerek tarama kolaylığı sağlanmış²; ancak özellikle çalışma konusuna ilişkin hukuki terimlerde yapılan hatalar dolayısıyla, kaynak olarak sicillerin aslı tercih edilmiş ve buradan yapılan okumalar esas alınmıştır. Bu okumalar, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) bünyesinde oluşturulan veri tabanında yapılmış ve kolay ulaşılabilirlik açısından, kaynak olarak gösterilen varak numaralarında, bu veriler tercih edilmiştir. Çalışma, şer'iyeye sicilleri bakımından, sadece Tokat şer'iyeye sicilleri çerçevesinde yapıldığından ilgili dipnotlarda sadece defter ve varak numaraları belirtilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise teorik ve pratik bakımdan ayrıntılarıyla incelenen karz sözleşmesinin Roma ve Türk borçlar hukukundaki görünüşleri ele alınmış ve sonuç bölümünde elde edilen bütün bu veriler mukayese edilmek suretiyle karz sözleşmesi genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

I. KARZ SÖZLEŞMESİNİN TANIMI VE KAYNAKLARDAKİ YERİ

A. TANIMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Bir fıkıh terimi olarak karz, Hanefi mezhebindeki tanıma göre, piyasada emsali bulunan (misli) bir malın emsali daha sonra iade edilmek üzere başkasına verilmesidir. Karz sözleşmesinin ariyet sözleşmesinden farkını ortaya koyan, Kadri Paşa (ö. 1306/1888) tarafından yapılmış bir başka tanıma göre de karz; bir kimsenin, yararlanıldığında tüketilen belli bir misli malı kendisine emsali iade edilmek üzere birisine vermesidir.³

Karz sözleşmesi, hukuki niteliği itibarıyla, bağlayıcı olmayan teberru sözleşmelerindedir. Bunun sonucu olarak karz veren, borcun ödenmesini her zaman talep ede-

² İsmet Sarıbal, "23 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi," Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2004; Murat Hanılçe, "16 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi," Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2009; Oktay Ekici, "33 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi," Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2010; Hacer Yıldız, "50 Nolu (H.1254/M.1838-1839) Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi," Erciyes Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2007; Çetin Kaplan, "55 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi," Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2011; Şaban Demir, "10 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi," Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2010.

³ H. Yunus Apaydın, "Karz", **DİA**, C. XXIV, s. 521, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240330.pdf>, 26.02.2015.

bilir. Karz sözleşmesi aynı zamanda aynı sözleşmelerden olup bu niteliğinin sonucu olarak da sözleşmenin kurulması için ödünç verilen şeyin teslimi şarttır. Sorumluluk yükleyip yüklememesi açısından bahsi geçen sözleşme, tazmin borcu yükleyen sözleşmelerdendir. Karz sözleşmesi, belirtilen hukuki niteliklerine ek olarak, ödünç alınan şeyin mislinin ödünç alan tarafından iade edilmesi borcu doğurduğundan bedelli akitler grubunda yer almaktadır.⁴

B. KAYNAKLARDAKİ YERİ

İslam hukukunun asli kaynaklarından Kur'an-ı Kerim'de karz ile ilgili altı adet ayet⁵ vardır. Bu ayetlerde, Allah'ın emirleri doğrultusunda Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan karz sözleşmeleri "Allah'a güzel borç verme" olarak kabul edilmiş ve karşılığının kat kat fazlasıyla alınacağına işaret edilmiştir. İlgili ayetlerin her birinde geçen "karzen hasenen" (güzel bir borç) tabiri, müslümanları karz sözleşmesi yapmaya teşvik etmiş ve bu faaliyet "karz-ı hasen" adıyla yaygınlık kazanmıştır.

İslam hukukunda karz sözleşmesi sünnet ve hadislerle de teşvik edilmiştir. Bu hadislerden birine göre sadaka on misliyle mükâfatlandırılırken; karz on sekiz misliyle mükâfatlandırılmaktadır.⁶

Karz sözleşmesine teşvik eden Hz. Peygamber'in kendisi de karz almış ve karz olarak aldığı genç bir deve karşılığında, daha olgun ve değerli bir deve ile borcunu ödemiştir. Bu doğrultuda olmak üzere, insanların en hayırlısının borcunu en güzel şekilde ödeyenler olduğunu buyurarak⁷ sadece karz vermeyi değil, alınan karzın en iyi şekilde ödenmesini de teşvik etmiştir. Böylece hadiste geçen güzel tabiri karz sözleşmesine karşılıklı iki taraf için uhrevi bir boyut kazandırmıştır.

C. BENZER HUKUKİ İŞLEMLER İLE MUKAYESESİ

Karz sözleşmesi bazı hukuki işlemler ile benzer özellikler göstermektedir; ancak unsurları incelendiğinde diğer hukuki işlemlerden farkı kolayca tespit edilebilmektedir.

Karz sözleşmesine, her ikisinin de ödünç sözleşmesi olması dolayısıyla, en çok benzeyen hukuki işlemin ariyet sözleşmesi olduğu çok açıktır. Ancak dikkatle incelendiğinde bu iki sözleşmenin unsurlarındaki önemli fark kendisini gösterecektir. Türkçe'de ödünç kelimesi çok geniş bir anlamda kullanılmakta ve hem bir şeyin kullanma hakkını (kullanım ödöncü) hem de tüketme hakkını (tüketim ödöncü)

⁴ Apaydın, a.g.m., s. 521.

⁵ Bakara, 2/245; Maide, 5/12; Hadid, 57/11, 18; Tegabün, 64/17; Müzzemmil. 73/20.

⁶ İbn Mâce, "Sadakat", 19; akt. Apaydın, a.g.m., s. 521; ayrıca İslam hukukunda karz sözleşmesinin kaynakları hususunda daha fazla bilgi için bkz.: Şener, a.g.m., s. 393-396.

⁷ Şener, a.g.m., s. 394.

devretmeyi ifade etmektedir. Bahsi geçen iki hukuki işlemin benzer nitelikte olması da bu kavram kargaşasından kaynaklanır. Karz ve ariyet sözleşmeleri bir malın iade edilmek koşuluyla borç verilmesini düzenleyen ödünç sözleşmeleridir; ancak karz sözleşmesi tüketim ödücünü; ariyet sözleşmesi ise kullanım ödücünü kapsar niteliktedir. Karz sözleşmesi tüketilebilen misli bir malın, misli daha sonra iade edilmek üzere ödünç verilmesidir; ariyet sözleşmesi ise genellikle gayri misli bir malın kullanımının, malın aynen iade edilmesi koşuluyla, bir başkasına bırakılması; yani malın menfaatinin temlik edilmesidir. Bunun sonucu olarak; karz sözleşmesi ile nevi borcu, ariyet sözleşmesi ile ise parça borcu doğar.

Karz sözleşmesi, bir kredi aracı olarak düşünüldüğünde, mudârebe sözleşmesi ile de benzerlik gösterir. Mudârebe sözleşmesi, bir taraftan sermaye diğer taraftan emek ile kurulup taraflar arasında bir ortaklık oluşturur. Sermaye sahibi sermayesini ortaklığa emeğini koyan tarafa teslim eder ve emeğini koyan taraf, bahsi geçen sermaye ile kazanç elde etmek için çalışır. Elde edilen kazanç, sözleşme sırasında belirlenen orana göre, taraflar arasında paylaşılır. Böylece kazancın bir kısmının sermaye sahibine ait olduğu mudârebe sözleşmesi, herhangi bir fazlalığın alınmasının yasak olduğu karz sözleşmesinden ayrılır. Kredi aracı olarak düşünüldüğünde karz sözleşmesi, elde edilen kazancın tamamen sermayeyi alan tarafa verilmesini ifade eder.⁸

Arapça'da karz, selef kelimesi ile de ifade edilmektedir; ancak selef, hem deyn (borç) hem de selem akdi için kullanıldığından karzdan daha geniş bir anlam ifade etmekte, karz selefin bir türünü oluşturmaktadır. Deyn ise karz da dâhil olmak üzere herhangi bir sebepten doğan borçlar için kullanılan, kapsamı çok daha geniş bir kavramdır.⁹

II. KARZ SÖZLEŞMESİNİN KURULMASI VE UNSURLARI

A. İRADE BEYANI

Karz sözleşmesi icap ve kabul ile kurulur; ancak bu sözleşmenin kurucu unsurunun sadece icap olduğuna dair Ebû Yusuf'tan gelen bir rivayet de vardır. Bu görüşe, karz vermenin bir tür ariyet olduğu ve ariyet sözleşmesi için kabulün kurucu unsurlardan sayılmadığı gerekçe gösterilmiştir. Ancak İmam Muhammed'e göre karz sözleşmesi, karz alan kişinin aldığı şeyin mislini ödeme borcu itibariyle alım-satım sözleşmesine benzemektedir; bunun sonucu olarak da icabın yanı sıra kabul beyanının da aranması gerekir.¹⁰ Nitekim *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamu-*

⁸ Fethi Gedikli, "Galata Şer'iyeye Sicillerinde Mudârebe-Karz İlişkisi," **Osmanlı Hukuku: Makaleler**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2012, s. 9-12. Bu makale daha önce **İstanbul Araştırmaları**, Bahar 1997, Yıl 1, Sayı 4'te de yayınlanmıştı.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Apaydın, a.g.m., s. 521.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Apaydın, a.g.m., s. 521.

su'nda yapılan tanım da kurucu unsurlar arasında yer alması gereken icap ve kabul beyanlarına işaret etmektedir. Buna göre karz sözleşmesi; şu malı ikraz ettim, karz aldım, istikraz ettim, borç verdim, borç aldım gibi lafızlarla kurulur.¹¹

B. TARAFLAR

Mal üzerinde yapılan karz sözleşmesi, ödünç verme sırasında bir bedel mevcut olmadığı için başlangıç bakımından teberru sözleşmesine benzer; bunun sonucu olarak ise ödünç veren açısından, ehliyetin daha özel bir türü olan teberru ehliyeti aranır.¹² Böylece teberru ehliyetini haiz bulunan reşit ve mümeyyiz bir şahıs¹³ (tam ehliyetli bir kişi) karz sözleşmesinin ödünç veren tarafını oluşturabilir. Buna göre çocuk, mümeyyiz de olsa teberrua yetkili olmadığı için karz sözleşmesi yaparak ödünç veremez. Ödünç alan açısından ise mali sözleşmeler için gerekli olan tasarruf ehliyetinin bulunması yeterli görülmüştür.¹⁴

Gayrimüslimlerin de, müslümanlar gibi, karz sözleşmesine taraf olmaları mümkün olup kadı sicilinde tarafları gayrimüslim olan bir karz sözleşmesine dair uyumsuzluğa rastlanmıştır.¹⁵

Ödünç vermeye ve ödünç verilen şeyi teslim almaya vekâlet vermek mümkün iken, borç istemeye vekâlet mümkün değildir.¹⁶ Nitekim Tokat kadı sicili kayıtlarının birinde de ödünç verilen şeyi teslim almaya, Mehmed Ağa adında biri alacaklı tarafından vekil tayin edilmiştir.¹⁷

C. SÖZLEŞMENİN KONUSU

Karz sözleşmesi, bir kimsenin bir başkasına tüketilebilen misli bir malı kendisine ödenmek üzere temlik etmesidir. Buna göre bahsi geçen sözleşmeye konu olacak bir malın misli bir mal ya da altın, gümüş veya para olması gerekir. Ayrıca ilgili malın tüketilebilir, teslimi, tesellümü ve geri ödenmesi de mümkün bir mal olması gerekir.

¹¹ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, Enes Sarmaşık Yayınları, t.y., C. VI, s. 94.

¹² Apaydın, a.g.m., s. 522.

¹³ Abdulkadir Şener, **İslam Hukukunda Hibe (Doçentlik Tezi)**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No:162, 1984, s. 80, (Çevrimiçi) <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/592.pdf>, 27.02.2015.

¹⁴ Şemseddin er-Remli, **Nihâyetü'l-muhtac**, Beyrut, 1404/1984, IV, s. 225; akt. Apaydın, a.g.m., s. 522.

¹⁵ Nu.33, v.8a-1.

¹⁶ Apaydın, a.g.m., s. 522.

¹⁷ "...mezbûr es-Seyid Mehmed Ağa zimmetinde cihet-i karz olarak üç yüz elli guruş alacak hakkım olup bundan akdem meblağ-ı mezkûr üç yüz elli guruş merkûm Beyoğlu Mehmed Ağa'dan ahz ve bana redd ve teslimine medine-i mezbûre sakinlerinden... Mehmed Ağa'yı vekil eyledim..." (Tokat Mahkemesi, nu.33, v.13b).

İncelenen sicillerde, ilgili davaların hepsinin, konusu para olan karz sözleşmelerine ilişkin uyuşmazlıklar olduğu görülmüştür.¹⁸

D. KARZ SÖZLEŞMESİNDE VADENİN BAĞLAYICILIĞI

Hanefi mezhebine göre sözleşme sırasında şart koşulsun ya da koşulmasın karz sözleşmesinde vade bağlayıcı değildir, ödünç veren kişi dilediği zaman verdiği ödünçü geri isteyebilir.¹⁹ Maliki mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre de karz sözleşmelerinde vade bağlayıcı değildir. Şu halde karz sözleşmesi ile doğan geri ödeme borcu, henüz doğarken muaccel olarak doğar.²⁰ Vadenin, karz sözleşmesinin teberru niteliği ile çeliştiği kabul edilmiş ve vadenin öngörülmesi durumunda buna ahlaki olarak uyulması uygun görülürken, hukuken uyulmasının aranmadığı kabul edilmiştir.²¹ Ayrıca karz sözleşmesinin her iki taraf için de bağlayıcı olmaması, vadenin bağlayıcı kabul edilmemesinin bir başka gerekçesini oluşturmuştur.²²

E. KARZ-MENFAAT İLİŞKİSİ VE FAİZ (RİBA)

Yukarıda da bahsedildiği üzere *karz-ı hasen* olarak yaygınlık kazanan karz sözleşmesi maddi kazanç elde etmek amacıyla değil, manevi mükâfat için yapılmalıdır. Bu sebeple içinde ödünç veren için şart koşulmuş bir fazlalık ya da menfaat barındıran karz sözleşmelerinin hukuka aykırı olduğu kabul edilmiş, bu fazlalık ya da menfaat ise faiz; yani riba kapsamında değerlendirilmiştir. Örneğin, bir şehirde ödünç olarak verilip de başka bir şehirde kendisine iade edilmesi şartı koşulan bir karz sözleşmesinde, hukuken bu şarta uyulması aranmaz; çünkü böyle bir şartta ödünç veren için ödünç verilen şeyin taşıma masrafları, yolda karşılaşabileceği tehlike risklerinden kurtulmak gibi menfaatler vardır. Hâlbuki Hz. Peygamber artı yarar sağlayan karz sözleşmelerini yasaklamış, böyle bir tasarrufu da faiz olarak nitelendirmiştir. Ancak sözleşme sırasında şart koşulmamışsa ya da böyle bir menfaatin sağlanması örf-adet gereği kural değilse; bir başka ifade ile yapılan karz sözleşmesinin açıkça ya da zimnen kabul edilen şartları ile doğrudan bir bağı olmaksızın borcun daha iyisiyle ifa edilmesi

¹⁸ Nu.16, v.15a; nu.33, v.13b; nu.50, v.13b; nu.23, v.40b; nu.55, v.82a, v.64a-2.

¹⁹ Bu kural, borçlunun maddi gücünün yerinde olması durumunda geçerli olmakta; maddi gücünün yerinde olmaması durumunda borçluya borcunu ödemesi için süre tanınması gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber de yoksul olan borçluya sadece süre verilebileceğini, bundan başka yapılacak bir işlem olmadığına işaret etmiştir. Borçlunun borcunu ödemesi durumunda takip edilecek yol hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Fahrettin Atar, **İslam İcra ve İflas Hukuku**, Ed. Mehmet Kılıç, İstanbul, 1990, s. 234-235.

²⁰ Ahmet Özdemir, "Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu," **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ocak-Haziran 2012, C. XII, No:1, s.130, (Çevrimiçi) http://ilahiyat.cu.edu.tr/tr/dergi/2012_12-1/2012_12-1.pdf, 27.02.2015.

²¹ Bilmen, **a.g.e.**, s. 95.

²² Apaydın, **a.g.m.**, s. 523.

söz konusu ise bu durum faiz kapsamında değerlendirilmemiştir. Buna daha önce de bahsi geçen Hz. Peygamber'in benzer nitelikteki fiili ve bu fiili üzerine borcunu en güzel şekilde ödeyenin insanların en hayırlısı olduğu yönündeki hadisi delil olarak gösterilmiştir.²³

F. KARZ SÖZLEŞMESİNİN TEMİNAT ALTINA ALINMASI

Taraflar arasında yapılan karz sözleşmesinin, yazılı belge ve şahitle güvencelenmesi; geri ödemenin ise rehin ve kefalet ile teminat altına alınması mendup²⁴ görülmüştür. Zira Hz. Peygamber'in de ödünç aldığı arpa karşılığında kalkanını rehin bıraktığına dair rivayet vardır.²⁵ Yapılan sözleşmenin yazılı olarak belgelenmesi hususunun “müdayene ayeti” olarak bilinen Bakara suresinin 282. ayetinde, “Ey iman edenler! Birbirinize belirli bir süre borçlandığınız zaman onu yazınız, içinizden bir kâtip doğru olarak yazsın...” buyurulmak suretiyle tavsiye edildiği görülmektedir.²⁶

Kadı sicillerine yansıyan karz sözleşmelerinin de çeşitli şekillerde teminat altına alındığı görülmektedir. Yapılan karz sözleşmelerinin çoğu senetle yapılmış ve sicile yansıyan uyumsuzluklarda bu husus, “bâ-temessük” ya da “bâ-tahvil” kavramlarıyla belirtilmiştir.²⁷ Ayrıca kadı sicillerinde karz sözleşmelerinin rehin ile teminat altına alındığı kayıtların²⁸ yanı sıra bu teminatın kefil ile alındığına dair bir kayda²⁹ da rastlanmıştır.

Siciller incelendiğinde görülecektir ki, teminat altına alınan kapsamı çok geniştir. Bu kavram sadece karz sözleşmesinin yapıldığına dair belge, şahit gibi deliller ya da bahsi geçen sözleşmeye dayalı olarak rehin verilmesini ifade etmez; aynı zamanda ödünç alınan şeyin mislinin iade edilerek borcun ödenmesinin taraflar ve şahitler huzurunda bir kâtime yazılı belge düzenlenmesi söz konusudur. Böylece karz sözleşmesinin bütün aşamalarıyla teminat altına alınabilmesi mümkün olup,

²³ Bkz.: Birinci bölüm, “Kaynaklardaki Yeri” başlıklı ikinci alt başlık. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bilmen, a.g.e., s. 99-100; Serahşi, **Mebûsât: 1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri Deliller ve Hükiimler**, Ed. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul, Gümüşev, 2011, C. XIV, s. 59-60,62.

²⁴ Fıkh usulü terimi olarak mendup, şer'an yapılması kesin ve bağlayıcı olmaksızın istenen ve terk edilmesi dinî açıdan kınanmayan işleri ifade eder. (Ferhat Koca, “Mendup,” **DİA**, C. XXIX, s. 128, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c29/c290081.pdf>, 03.03.2015).

²⁵ Apaydın, a.g.m., s. 523.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şener, a.g.m., s. 397.

²⁷ “...mezbûre Hafize Hatun tarihten sekiz sene mukaddem müteveffiyeye-i mezbûre Emine Hatun'dan bâ-temessük bin gurus istikraz idüp...” (Nu.50, v.37a; ayrıca bkz.: nu.16, v.18a; nu.55, v.82a-1).

²⁸ Nu.33, v.8a-1.

²⁹ “...işbu mezbûr Mustafa Ağa ve yeğeni Ali Bey birbirlerine kefil bi'l-mal ve kefil bi'n-nefs olmak üzere cihet-i karzdan zimmetlerinde bâ-temessük on sekiz bin dokuz yüz gurus alacak hakkım olup...” (Nu.33, v.17b).

ilgili sicillerde buna örnek teşkil edebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa da rastlanmıştır. Bahsi geçen uyuşmazlıkta³⁰ karz sözleşmesine istinaden alınan bir borcun ödendiği, kâtip ve şahitler huzurunda ödünç veren tarafından ikrar edilmiş ve bu durum davanın görülmesi esnasında ilgili şahitlerle de ispat edilmiştir.

III. KARZ SÖZLEŞMESİNİN HÜKÜMLERİ

A. TARAFLARIN HAKLARI VE SORUMLULUKLARI

Karz sözleşmesinin taraflarından ödünç veren, sözleşme ile verilen ödünçü talep etme hakkına sahiptir. Nitekim Hz. Peygamber, borcunu almaya gelen; ancak bunu kaba şekilde ifade eden bir bedevi hakkında, ona engel olmaya çalışan sahabelere hitaben şöyle söylemiştir: “Bırakın onu, (borcunu almaya gelen bu) hak sahibinin konuşma hakkı vardır.”³¹ Nitekim ödünç veren tarafından, verilen ödünçün istenerek talep hakkının kullanılmasına kadı sicillerinde de rastlanmıştır.³²

Ödünç verenin ölümü halinde ise ölenin mirasçıları için talep hakkı doğar. Kadı sicillerine yansımış olan bir uyuşmazlıkta ödünç verenin ölümüyle talep hakkı mirasçıya geçmiş ve buna dayalı olarak mirasçı tarafından talep hakkı kullanılmıştır.³³

Her borçta olduğu gibi karz sözleşmesinden doğan borçta da havale mümkündür. Ödünç veren tarafından da buna yönelik teklifin kabul edilmesi gerekir³⁴. Havale ile borcun daha iyi bir şekilde ödenmesi durumunda bile havale caizdir; meğerki bu daha iyi ödeme şekli, şart olarak belirlenmiş olsun. Şart olarak belirlenmesi durumunda, daha önce bahsi geçtiği üzere³⁵ ödünç veren için önceden planlanan bir yararın olması sebebiyle, yapılan ödeme faiz kapsamına girer. Yine bu doğrultuda olmak üzere, ödünç verilen şeyin başka yerdeki bir şahsa havale edilmesi de sözleşme sırasında şart kılınmamalıdır; aksi takdirde aynı gerekçe ile faiz gündeme gelecektir. Çünkü başka yerdeki şahsa yapılan bu havale, yol riskini bertaraf etmiş olduğundan, ödünç veren için fayda sağlar.³⁶

Ödünç alan, ödünç aldığı şeyi tam ve eksiksiz olarak ödemekle mükelleftir.³⁷

³⁰ Nu.50, v.37a.

³¹ Buhari, “İstikraz”, 4-6; akt. Özdemir, a.g.m., s. 128.

³² Nu.33, v.17b.

³³ Nu.50, v.37a.

³⁴ “Zenginin ödemeyi geciktirmesi zulümdür. Sizden biriniz alacağı konusunda ödeme gücü bulunan birine havale edilirse bu havaleyi kabul etsin” (Buhari, “Havalat”, 1-2, “İstikraz”, 12; akt. Ali Bardakoğlu, “Havâle,” *DİA*, C. XVI, s. 507, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c16/c160293.pdf>, 27.02.2015.)

³⁵ Bkz.: İkinci bölüm, “Karz-Menfaat İlişkisi ve Faiz (Riba)” başlıklı beşinci alt başlık.

³⁶ Bilmen, a.g.e., s. 99.

³⁷ 33 numaralı dipnotta verilen hadisten de anlaşıldığı üzere, borcunu ödeme gücü olan birinin,

Karz sözleşmesinden doğan bu borç, misli bir borç olarak doğar ve sözleşmenin kurulmasından itibaren tazmin sorumluluğu yükler. Tazmin sorumluluğunun varlığı için ise ödünç verilen şeyin teslimi önem arz eder; zira sözleşmenin yapılmasından sonra, ancak teslimden önce ödünç verilen şeyin telef olması halinde ödünç alanın tazmin sorumluluğu yoktur; çünkü sözleşmenin kurulması, ödünç verilen şeyin teslimi ile olur.³⁸ Tazmin sorumluluğunun sözleşmenin kurulması ile gündeme gelmesi sebebiyle, bahsi geçen sorumluluğun başlaması için, ödünç verilen şeyin teslim edilmesi gerekir.

B. ÖDEME YERİ VE ÖDEME ZAMANI

Ödünç alanın, borcunu ödünç verene istediği yerde ifa etme hakkı vardır. Ödünç verenin de bunu kabul etmesi gerekir; çünkü bunda ödünç veren için bir zarar olmadığı kabul edilir. Ancak ödünç alanın borcunu ifa edeceği yer; ödünç veren açısından güvenlik sorunu, taşıma masrafları gibi sair sebepler dolayısıyla herhangi bir zarara yol açıyorsa ödünç veren tarafından bu ifanın kabul edilmesi aranmaz.³⁹ Ancak sözleşme sırasında ödemenin başka bir yerde yapılması şart kılınmaz; çünkü ödemenin belli bir yerde yapılması koşulu, ödemenin belli bir zamanda yapılması koşulu gibi görülmüştür. Ödemenin belli bir zamanda yapılması koşulu ise vade olarak nitelenmekle bağlayıcı kabul edilmemiştir; buna bağlı olarak ödeme ile ilgili yer koşulu da bağlayıcı değildir.⁴⁰

C. ÖDÜNÇ VERİLEN ŞEYİN TÜKETİLMEMESİ

Ödünç alan, karz sözleşmesi ile ödünç aldığı şeyi teslim almakla o şeyin maliki olup ödünç verene ise bu şeyin mislini ödemek ile sorumlu olur. Bu sebeple, ödünç alınan şey tüketilmeyip mevcudiyetini korusa bile aynının iade edilmesi gerekmez. Bu görüş Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre böyle olsa da, Ebu Yusuf'a göre ödünç alınan mal mevcut ise bu malın aynının iadesi gerekir, misli iade edilemez.⁴¹

ödemeyi geciktirmesi zulüm olarak nitelendirilmiş ve bu kişiler yaptıkları haksızlığa karşı cezaya müstahak görülmüşlerdir. (Ebû Dâvûd, Akdiye, 29, 3628; akt. Özdemir, a.g.m., s. 127; ayrıntılı bilgi için bkz.: Atar, **a.g.e.**, s. 235 vd.)

³⁸ Muhammed Kadri Paşa, **Mürşidu'l-hayran ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insan**, Amman, 1987, s. 191; akt. Özdemir, a.g.m., s. 127.

³⁹ Bilmen, **a.g.e.**, s. 104. Ödeme yeri konusunda herhangi bir sınırlama getirilmediği; ancak sözleşme sırasında şart koşulmamak kaydıyla, daha çok ödünç verenin isteği üzerine ödeme yerinin belirleneceği, ödünç veren tarafından belirlenen bu yerin ödünç alanı zarara sokması durumunda Ebu Hanife'ye göre ödünç verenin ödünç alanı iadeye zorlayamayacağı ama sözleşmenin yapıldığı yerde ödeme yapılacağına dair ödünç verenden kefil talep edebileceği hakkında bkz.: Apaydın, a.g.m., s. 524.

⁴⁰ Serahsi, **a.g.e.**, C. XIV, s. 63.

⁴¹ Bilmen, **a.g.e.**, s. 95.

D. ÖDEME TÜRÜ

Ödünç alanın, ödünç aldığı parayı öderken aldığından başka bir para biriminde ödemeyi talep etme hakkı vardır. Bu durumda piyasa değeri temel alınarak bir hesaplama yapılır ve elde edilen tutara göre borç ifa edilebilir. Bunun gerekçesi ise alınan ile verilen arasında tür farklılığının olması durumunda, türlerin aynı olmasının aksine, faizin ortaya çıkmayacağı görüşüdür.⁴²

Ödeme türleri bakımından kadı sicillerindeki ilgili kayıtlar incelendiğinde; birçok kayıta karz sözleşmesinden doğan para borcunun, ödünç alana ait taşınır veya taşınmaz malların piyasa değerinin hesaplanması suretiyle borç ile takas ya da borca mahsup edildiği⁴³ görülmüştür. Tutulan kayıtlardan birinde⁴⁴, karz sözleşmesinden doğan para borcunun karşılığında ödünç alana ait birtakım taşınır malların piyasa değerinin tespitine gidilmiş ve bahsi geçen mallar, sekiz bin yüz kuruş üzerinden hesaplanmıştır. Tespit edilen bu tutar üzerinden ilgili borç karşılığında takas ve mahsup işlemleri uygulanmış, bunun sonucunda kalan borç tutarı belirlenmiştir. Buna göre ödünç alanın borcu on beş bin kuruştan altı bin dokuz yüz kuruşa düşmüştür. Bu durum; ilgili taşınırın ne olduğu, tespit edilen piyasa değerleri ve en önemlisi borçlunun artık bu eşyalar üzerindeki mülkiyet hakkının sona ermesi dolayısıyla bir ilgisinin kalmaması gibi ayrıntılı bilgiler ışığında sicile kaydedilmiştir.

Takas ve mahsup işlemine borçlunun mülkiyetindeki taşınmaz malların da konu edildiğine sıklıkla rastlanmakta, bu durum ilgili kayıtlarda daha çok satış kavramı ile ifade edilmektedir. Nitekim sicile yansıyan uyuşmazlıklardan birinde⁴⁵ ödünç alan, ödünç veren karısına piyasa değeri üzerinden evini satmış ve evin değerini borcuna mahsup etmiştir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, bu tür satış işlemlerine ilişkin tutulan kayıtlar çoğunlukla mal kaçırma kaygısıyla yapılan işlemleri akla getirmektedir. Zira taşınır mallar gibi değerli malların piyasa değerlerinin mahsup edilmesi yoluyla ödünç verene satılmasına ilişkin kayıtlarda, ödünç verenin ödünç alanın eşi olduğu dikkat çekmekte ve mahsup neticesinde ya alacaklı ya mirastan yararlanacak evlatlar⁴⁶ ya da beytülmal⁴⁷ ile uyuşmazlık çıktığına dair kayıtlara rastlanmıştır. Buna örnek teşkil edebilecek kayıtlardan biri,⁴⁸ davalının eşinden satın alınmış olan bir

⁴² Serahşi, **a.g.e.**, C. XIV, s. 61.

⁴³ "...ber vech-i muharrer işтира ve temellük ve tesellüm ve kabz ve kabul eyledikten sonra semenleri olan meblâğ-ı mezbûr altı bin dokuz yüz guruşu mumaileyh Derviş Mehmed Efendi'nin babam mumaileyh El-Hac Hasan Ağa zimmetinde bâ-temessük cihet-i karzdan alacak hakkı olan altı bin dokuz yüz guruşuna takas ve mahsup eylediğinde mumaileyh Derviş Mehmed Efendi dahi... kabul idüp..." (Nu.55, v.82a-2).

⁴⁴ Nu.55, v.82a-2.

⁴⁵ Nu. 23, v.44b.

⁴⁶ Nu.55, v.68b-4.

⁴⁷ Nu.16, v.15a.

⁴⁸ Nu.16, v.5b.

arsa üzerinden davalının el çekmesi talebini içerir nitelikte olup arsayı iki ay önce satın aldığını iddia eden davacının ilgili arsa üzerinde tasarruf etmesini engelleyen Fatma Hatun'dan durum sorulmuştur. Fatma Hatun ise dava konusu arsanın, eşine verdiği beş yüz kuruş ödünç karşılığında, eşi tarafından on üç ay önce kendisine satıldığı yönünde cevap vermiş, iki şahit ile iddiasını da ispatlamıştır. İddiaları ve delilleri değerlendiren kadı ise dava konusu arsanın Fatma Hatun'un tasarrufunda kalmasına hükmetmiştir.

Ayrıntılarıyla açıklanmaya çalışılan yukarıdaki uyuşmazlıkta görüleceği üzere, davalının eşi dava konusu arsayı on bir ay ara ile önce eşine sonra da davacıya satmıştır. Art arda yapılan bu hukuki işlemler, kazançlı çıkan tarafın eş olması dolayısıyla, karz sözleşmesinin ve buna bağlı ödeme şeklinin davacıyı zarara sokmak için önceden planlanmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir.

Sicillerde borcun ödenmesi için terekedeki malların açık artırma ile (bi'l müzayede) ve başka talibi olmadığından alacaklıya satıldığı bir kayda da rastlanmıştır⁴⁹.

E. ÖDÜNÇ VERİLEN ŞEYİN DEĞERİNİN DEĞİŞMESİ

Karz sözleşmesine konu olan ödünç verilen şeyin değerinin sözleşmenin yapılmasından sonra herhangi bir sebeple artması ya da azalması durumunda borcun hangi değer üzerinden ifa edilmesi gerektiğine ilişkin hukuki bir sorun ortaya çıkmıştır. Özellikle günümüzde enflasyonun karz sözleşmesine etkisi ve faiz tartışmalarını yakından ilgilendirdiği için büyük önem arz eden bu mesele üzerinde görüş birliğine varılamamıştır. Hanefi mezhebi içinde bile görüş birliğine varılamayan bu tartışmada Ebu Hanife ve İmam Muhammed, ödünç alınan şeyin mislinin iadesinin gerektiği görüşündedirler. Ebu Yusuf ise ödünç alınan şeyin, teslim günündeki değerinin ödenmesi gerektiğini savunmuş ve mezhep içerisinde Ebu Yusuf'un görüşü ağırlık kazanmıştır.⁵⁰

F. ÖDÜNÇ ALINAN ŞEYİN SATIN ALINMASI

Ödünç alınmış bir malın, semeninin sözleşmenin kurulduğu mecliste ödenmesi kaydıyla, ödünç verenden satın alınması mümkündür. Bahsi geçen malın teslim alınmasından önce üçüncü şahıslara satılması ise teslimin imkânsızlığı sebebiyle hukuka aykırıdır.

G. YETİM MALINDAN ÖDÜNÇ VERİLMESİ

Bir vasi, vasisi olduğu yetimin malını ne kendisi için ne de başkası için ödünç

⁴⁹ Nu.55, v.73a.

⁵⁰ Apaydın, a.g.m., s. 524.

veremez. Çünkü karz sözleşmesi, teberru niteliğinde bir sözleşmedir ve İslam hukukunda böyle bir tasarrufa yetimin malı elverişli değildir.⁵¹

Kadı sicillerine bakıldığında vasinin yetimin malından ödünç alabilmesine ilişkin kadı tarafından verilen izinlerin kayıt altına alındığı görülmüştür. Bu hususta çok fazla kayda rastlanmış olup⁵² bu kayıtların hepsinde kadının yetim için vasi tayin etmesinin hemen ardından tayin edilen vasi, yetimin nafaka ve kıyafete şiddetli ihtiyaç duyduğundan bahsetmekte ve nafaka talep etmektedir. Kadı, yeni vasinin bu iddiasını duruma şahit olanların ifadeleriyle teyit etmekte ve o günün rayicine göre günlük nafaka tayin etmektedir. Bunun yanında, konuya ilişkin her kayıta, vasinin zaruri hallerde yetimin malından ödünç almaya ve bu halin sona ermesi durumunda da alınan ödünçün geri ödenmesine ilişkin vasiye izin vermekte, bunu da kayıt altına almaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, sicillerde bu tür kayıtlara çok rastlanmış ve vasi tarafından gelen ilgili talebin kadı tarafından reddedilmesine ilişkin hiçbir kayda rastlanmamıştır.

IV. KARZ SÖZLEŞMESİNDE HİLE-İ ŞER'İYYE

Hile-i şer'iyeye, şekil bakımından hukuka uygun olan bir işlem vasıtasıyla İslam hukuk düzeninde yasaklanmış bir neticeyi elde etme yolu⁵³ olup kendi içerisinde üç unsur barındırır. Bunlardan birincisi, yapılan hukuki işlemin şekil bakımından hukuka uygun olması; ikincisi, hukuk düzenince yasaklanmış bir neticenin doğması; üçüncüsü ise hile kastıdır. Hile-i şer'iyenin hukuken varlığının kabulü için bu üç unsurun bir arada bulunması aranır.

Daha önce de bahsi geçtiği üzere, karz sözleşmesinde faiz yasağı vardır, borcun vadeli olarak verilmesi de yasak olan bir diğer husustur. İşte İslam hukukunda var olan bu yasaklar, hile-i şer'iyeye adı verilen birtakım hukuki işlemlere başvurulmuş, aşılmasıdır. Bahsi geçen hukuki işlemler; vefâen satış (bey' bi'l-vefâ'), kiralama şartıyla satış (bey' bi'l-istiğlâl) ve muamele-i şer'iyeye adı verilen hukuki işlemlerdir.

Vefâen satış (bey' bi'l-vefâ'); Mecelle'nin 118. maddesine göre, bir kimsenin bir malı ahara semenini reddettikte geri vermek üzere satması⁵⁴; yani bir malı bedelini iade edince geri almak şartıyla satmaktır. Bu sözleşme, rehin ile teminat altına alınmış ve ödünç verene kazanç sağlayan bir karz sözleşmesi olarak görülmüştür. Böylece ödünç alan kimse, aldığı ödünçü iade ettiğinde geri almak şartıyla malını ödünç

⁵¹ Bilmen, **a.g.e.**, s. 97; aynı yönde bkz.: Serahsî, **a.g.e.**, C. XIV, s. 62.

⁵² Nu.33, v.6a, v.6b; nu.60, v.28a; nu.50, v.36b-2, v.37b-2, v.38a-3, 38a-4 ve 38b, v.39b-1, v.39b-2; nu.10, v.74a-1, v.68b-3.

⁵³ Saffet Köse, "Hiyel **DİA**, C. XVIII, s. 171, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c18/c180086.pdf>, 27.02.2015.

⁵⁴ Ali Himmet Berki, **Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)**, İstanbul, Hikmet Yayınları, 1965, s.30.

verene satar. Bu malı satın alan ödünç veren kimse, mülkiyeti kazandığı için bahsi geçen malı kullanabilecek ve hukuki semerelerinden yararlanabilecektir. Yapılan satış sözleşmesinde geri alma şartı söz konusu olduğu için de taraflar, vade belirlenmemişse her zaman; belirlenmişse vadesi geldiğinde vefâen satış sözleşmesini sona erdirebilecekler; ödünç veren satın aldığı malı, ödünç alan da satış bedelini yani aldığı ödünçü iade edebilecektir. Böylece faizli ve vadeli karz sözleşmesine ilişkin hukuki engel aşılmış olacaktır.⁵⁵

Hile-i şer'iyeye için yapılan sözleşmelerden biri de vefâen satışın bir türü olarak kabul edilen kiralama şartı ile satıştır (bey' bi'l-istiğlâl⁵⁶). Bu sözleşme ile ödünç alan malı yine geri alma şartı ile satmakta; ancak vefâen satıştan farklı olarak bu sözleşmede ödünç veren satın aldığı malı, malı satan ödünç alana kiralamaktadır. Böylece ödünç alan, aldığı ödünç karşılığında malını geri almak şartıyla satmış olsa da sattığı malı kira bedeli ödeyerek kullanabilmektedir.⁵⁷

Vefâen satış ile kiralama şartı ile satış sözleşmeleri, esas itibariyle, aynı hükümlere tâbidir. Her iki sözleşmede de fasit bir satış sözleşmesi söz konusu olduğundan satışa konu olan malın mülkiyeti satın alana geçmiş olmaz. Satan kimse de malını rehin vermiş olduğundan malın aslı üzerinde tasarrufta bulunamaz; bir başka ifadeyle malı satın alan ödünç veren de malı satan asıl mal sahibi ödünç alan da malı başkasına satamaz. Taraflar dilediği zaman, vade belirlenmişse vadesi geldiğinde bu sözleşmeleri sona erdirebilirler.⁵⁸ Bazı hukukçular, tarafların her zaman feshedebildiği bu satış sözleşmesini fasit sözleşme olarak kabul etmiş ve faiz yasağına karşı hileye sebep olduğu gerekçesiyle her iki sözleşmeye de karşı çıkmışlardır.⁵⁹

Vefâen satış ve kiralama şartı ile satış sözleşmelerine, muamele-i şer'iyeye oranla, daha az başvurulmuştur; bunun sebepleri arasında herkesin yukarıda bahsi geçen şekilde devredebileceği bir gayrimenkulünün olmaması gösterilebilir. Devredilen malda meydana gelecek zarardan ödünç veren tarafın sorumlu olması da yine bu usullere daha az başvurma sebepleri arasında gösterilebilecek önemi haizdir.⁶⁰

Ödünç alırken ya da daha önce alınmış bir borcun vadesini uzatırken yasak olan faizden kurtulmak için tahakkuk edecek fazlalığın satım akdinden kaynaklanmış ol-

⁵⁵ M. Âkif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 5. Baskı, İstanbul, Hars Yayıncılık, 2005, s. 385; ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdülaziz Bayındır, "Bey' bi'l-Vefâ," **DİA**, C. VI, s. 20-22, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c06/c060018.pdf>, 28.02.2015.

⁵⁶ Mecelle'nin 119. maddesinde yapılan tanımı için bkz.: Berki, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁷ Bayındır, a.g.m., s. 21.

⁵⁸ Bayındır, a.g.m., s. 20-21; Aydın, **a.g.e.**, s.385.

⁵⁹ Bayındır, a.g.m., s. 20.

⁶⁰ Süleyman Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri," Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 2007, s. 67.

masını sağlamak üzere yapılan hile-şer'iyeye *muamele-i şer'iyeye* adı verilmiştir. Daha önce alınmış bir borcun vadesinin uzatılması söz konusu olduğunda yapılan muamele-i şer'iyeye de devr-i şer'î ya da kısaca *devir* denilmiştir.⁶¹ Sicillerde muamele-i şer'iyeye adı altında karşımıza çıkan sözünü ettiğimiz hile-i şer'iyeye için, daha önceki dönem eserlerinde *iyne satışı* kavramının kullanıldığı görülmektedir.⁶²

Muamele-i şer'iyeye yapılmak suretiyle alınan fazlalık için, daha çok *ribh* ve *murabaha*, nadiren de *nema*, *güzeşte* gibi kavramlar kullanılmıştır. Tokat kadı sicillerinde ise elde edilen bu fazlalık için sıklıkla *ribh* ya da *güzeşte* kavramlarının kullanıldığı görülmüştür⁶³.

Hile-i şer'iyeye ile emredici bir hüküm dolanılarak hukuk düzenince yasaklanmış bir sonuca ulaşma kastı, bu sonuçtan hukuki olarak istifade edilemeyeceği sorununu tartışmalı hale getirmiştir. Bahsi geçen hukuki soruna ilişkin tartışmalar muamele-i şer'iyeye bakımından da yapılmış olup, yapılan tartışmalar neticesinde muamele-i şer'iyeye, bazılarına göre haram olarak nitelendirilse de Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre caiz kabul edilmiştir. Ebu Yusuf'a göre bu işlem satış sözleşmesi niteliğinde olduğu ve faizden kaçınmak isteyen insanların ihtiyaçlarını karşılaması dolayısıyla hayırlı bir işe hizmet ettiği için övgüye layık (memduh) bir işlemidir. Ödünç veren için bir kazanç sağlamayan karz sözleşmesi (karz-ı hasen) çok iyidir; ancak her dönemde bunu yapacak insanlar bulunmaz, insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve faizden kurtulmak için bu işleme başvurulabilir. Çünkü ödünç veren kimsenin alacağı fazlalık, bu malı veresiye sattığı için bekleyeceği sürenin karşılığıdır; ödünç verenin karşılık almadan ödünç vermesi ise mendubdur.⁶⁴ İmam Muhammed ise muamele-i şer'iyenin mekruh⁶⁵ olduğu görüşünde olup Osmanlı hukukunda Ebu Yusuf'un görüşü uygulama alanı bulmuştur.⁶⁶

Muamele-i şer'iyenin, ödünç verilirken ya da daha önce verilmiş bir borcun vadesini uzatmak için yapılması mümkündür. Bu işlemin çeşitli yapıları şekilleri⁶⁷ olmakla birlikte bu metotlardan biri şöyle özetlenebilir: Bir kimse, (ödünç isteyene ait olan) on lira değerindeki bir malı tekrar ona on beş liraya satmak üzere satın alır ve

⁶¹ Kaya, **a.g.e.**, s. 14.

⁶² Serahsi, **a.g.e.**, C. XIV, s. 60-61.

⁶³ "...işbu Mehmed Ağadan iki bin guruş istikraz ve istidâne eylemiş idim mebâliğ-i mezbur için iltizam-ı ribh itmeyerek ribh namıyla benden dört bin guruş ahz itmekle..." (Nu.50, v.36b); "...cem'an beş bin dört yüz yetmiş beş guruş sekiz bin dört yüz guruş güzeşte vermeme..." (Nu.55, v.64b-2, v.64a-2).

⁶⁴ Bilmen, **a.g.e.**, s. 100-101.

⁶⁵ Fıkıh usulü terimi olarak *mekruh*, şer'an kesin bir yasağa konu olmayıp ilgili delillerden terkedilmesi işlenmesinden daha iyi olan işleri ifade eder. (Ferhat Koca, "Mekruh," **DİA**, C. XXVIII s. 582, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280351.pdf>, 03.03.2015).

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kaya, **a.g.t.**, s. 16-17.

⁶⁷ Muamele-i şer'iyenin yapıları şekilleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Kaya, **a.g.t.**, s. 20-27.

bu şekilde ödünç veren kişi beş liralık bir fazlalık elde etmiş olur.⁶⁸ Sözleşme sırasında yapılabileceği gibi borcun mevcut olması (zimmette sabit olması) şartıyla sözleşmeden sonra da yapılması mümkündür. Bu şekilde muamele-i şer'iyeye ile alınan fazlalık riba olarak görülmemiş ve ribh, güzeşte gibi kavramlarla ifade edilerek hukuka uygun kabul edilmiştir.

Sonuç itibariyle yapılan karz sözleşmelerinden ribh alınması için ribhe dayanak teşkil eden bir muamele-i şer'iyenin yapılması gerekmektedir. Bu durum sicillerde “iltizam-ı ribh”⁶⁹ ya da “iltizam-ı ribh” şeklinde tabir edilmiş ve bununla muamele-i şer'iyeye yapılarak ribh belirleme kastedilmiştir. Bazen ise hukuka aykırı olarak muamele-i şer'iyeye yapılmadan ribh alınması söz konusu olmuştur. Bu durum bu kavramların olumsuz halleriyle ifade edilip ribhin mahiyetine ışık tutmuştur.⁷⁰ Böylece bahsi geçen ribhe dayanak teşkil edecek bir muamele-i şer'iyeye yapılmadan fazlalık alındığı açıkça belirtilmiş olup bu durum “iltizam-ı ribh itmeyerek” şeklinde ifade edilmiştir.

Muamele-i şer'iyeye borcun mevcut olması kaydıyla vadeyi uzatmak için de yapılabilir. Burada da birden fazla yöntem olmakla birlikte bunlardan biri şu şekilde özetlenebilir: Birine on lira ödünç vermiş olan bir kimse, bunu belli bir süreye kadar on beş lira yapmak isterse ödünç alandan on lira karşılığında (ödünç alana ait) bir mal satın alır ve daha sonra aynı malı belli bir süre vadeyle (mesela bir yıl) on beş liraya satar ve böylece beş lira fazlalık elde eder. Bu fazlalığın, bahsi geçen yöntem dolayısıyla riba kapsamına girmediği düşünülerek hukuka uygun olduğu kabul edilir ve bu işlem yukarıda da ifade edildiği gibi kısaca *devir* olarak adlandırılır.

Devir işlemi yapılarak ribh alınmasının yanı sıra sicillerde herhangi bir *devir* işlemi yapılmadan fazlalık alındığına dair kayıtlara da rastlanmıştır. Bu iki durum sicillerde “devirli” ve “devirsiz” kavramlarıyla açıkça ifade edilmiştir.⁷¹

Devirsiz olarak alınan fazlalığın sicillerde sıklıkla “bilâ devr-i ribh” ile de ifade edildiği görülmüş olup “*devirsiz* olarak ribh adı altında alınan fazlalık” anlamı kastedilmiştir.⁷²

⁶⁸ Serahsî, a.g.e., C. XIV, s. 60.

⁶⁹ Nu.55, v.64b-2.

⁷⁰ “...Mehmed Ağa'dan iki bin gurus istikraz ve istidâne eylemiş idim mebâliğ-i mezbûr için iltizam-ı ribh itmeyerek ribh namıyla benden dört bin gurus ahz itmekle...” (Nu.50, v.36b; ayrıca bkz.: Nu.50, v.37a).

⁷¹ “...merkûm El-Hac Abdullah Ağa'dan iki yüz kırk iki tarihinde üç bin gurus istidâne idüp elli dört tarihine kadar senede altı mahı devirli ve altı mahı devirsiz olarak yedi bin iki yüz ve elli dört tarihinden elli altı senesine değin kezalik onu on ikiden altı aylık devirli ve bir buçuk senesi devirsiz bin iki yüz gurus ki cem'an beş bin dört yüz yetmiş beş gurus sekiz bin dört yüz gurus güzeşte vermeme...” (Nu.55, v.64b-2).

⁷² “...istikraz idüp mebâliğ-i mezbûra mukabil yedi sene de iltizam-ı ribh olunmaksızın beher sene yüz seksen gurusdan bin iki yüz altmış gurus ve bir senelik yüz seksen beş gurus bilâ devr ribh na-

Muamele-i şer'iyeye ya da devir işlemi yapmaksızın fazlalık elde edilmesi yasaktır; çünkü ilzam-ı ribh etmeden yani muamele-i şer'iyeye ya da devir işlemi yapılmadan alınan fazlalık, ribh değil riba kapsamında kabul edilmiştir. Hatırlanacağı üzere zaten elde edilen fazlalığın riba kapsamından çıkması ve ribh adı altında hukuka uygun kabul edilmesi için bahsi geçen hukuki işlemlere başvurulmuştur. İşte bu işlemlere başvurulmadan edilen fazlalıklar riba kapsamında kalmaya devam ederek hukuka aykırı kabul edilecektir.⁷³ Bir başka ifade ile ilzam-ı ribh etmeden; yani ribhe dayanak teşkil eden bir hukuki işlem yapmadan ribh adı altında fazlalık elde etmek hukuka aykırıdır.

Hukuka aykırı olarak elde edilen bu fazlalığın hukuki sonucu ise bu şekilde alınan meblağın hukuken iadesi ve bahsi geçen fazlalığı veren ödünç alana tanınan talep hakkıdır. Ödünç alan, hukuka aykırı olarak verdiği bu fazlalığı kadı huzurunda ödünç verenden talep edebilir. Bu duruma sicillerde yer alan ilgili kayıtlarda da sıkça rastlanmıştır.⁷⁴

Hukuka aykırı olarak alınan bahsi geçen meblağın hukuken iadesine örnek teşkil edebilecek, kadı tarafından verilip sicile yansıyan hükümlerden birinin ilgili kısmı şöyledir: "...bilâ devr ahz olunan mebâliğin şer'an reddi lazım gelmeğın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu..."⁷⁵

Hukuken iade edilen meblağ ise talep hakkını kullanan ödünç alana iade edilebileceği gibi asıl borç miktarına mahsup edilip şayet bakiye varsa ödünç alan tarafa bu bakiyenin iadesi de mümkündür. Yine sicile yansıyan bir uyuşmazlıkta taraflardan birinin getirdiği fetvalar konuya aynı doğrultuda ışık tutmakta; hatta ödünç verenin ölümü halinde bile terekeden bahsi geçen mahsup ve iadenin sağlanabileceğine hükmedilmektedir.⁷⁶

Yapılmış olan muamele-i şer'iyeye ise hangi seneler için yapılmışsa, o seneler için geçerli olup ribh de sadece bu senelerde alınır; muamele-i şer'iyeye yapılmayan

myla cem'an sekiz senede bin dört yüz kırk beş guruş bilâ devr ribh namıyla akçe virmiş olup..." (Nu.50, v.37a).

⁷³ Kadı siciline yansıyan konuyla ilgili bir uyuşmazlıkta davalının iddiasına delil olarak gösterdiği bir fetva da aynı doğrultuda meseleye açıklık getirmektedir: "...müddeialehy merkûm Hasan yedine i'tâ olunan fetvâ-yı şerîfeye nazar olundukda 'Zeyd Amr'a karz ve bir deyn-i akçesi için ilzam-ı ribh etmeden ribh namına nesne almağa kadir olur mu?' cevap bâ-savâbında 'olmaz' deyu buyurulmağın kütüb-i fikhiyye-i muteberede İmadiye'de... buyurulmuş..." (Nu.55, v.64b-2).

⁷⁴ "...istikraz ve istidâne eylediğim mebâliğ-i mezbûr için iltizam-ı ribh itmeyerek ribh namıyla benden... guruş ahz itmekle bade's-sual ribh-i mezkûr merkumdan istirdad ve bana teslim olunmak muradımdır didükde..." (Nu.50, v.36b; ayrıca bkz.: Nu.50, v.37a).

⁷⁵ Nu.50, v.37a.

⁷⁶ "... 'Bu surette Zeyd Amr'dan ribh namı ile şu kadar akçe alsa, halen Amr da ribh namı ile Zeyd'e verdiği ol kadar akçeden deyn miktarını asıl deynine hesab idüp bakisini Zeyd'den istirdada kadir olur mu?' cevap bâ-savâbında 'olur' deyu buyurulmuş ve... naklolunmuş olmakla mucibince..." (Nu.55, v.64b-2).

seneler için alınamaz. Yeniden muamele-i şer'iyeye yapılması (devir) durumunda ise ribh, anapara üzerinden tahakkuk eder. Konuya ilişkin örnek teşkil eder nitelikteki sicile yansıyan bir kayıtta, altı ay devirli ve altı ay devirsiz olarak alınan fazlalık söz konusu olup bu fazlalığın devirsiz olarak alınıp riba kapsamına giren kısmının asıl borç ve devirli olarak alınan fazlalık miktarının toplamına mahsup edilmesi talep edilmiştir.⁷⁷

Ribh oranı ise onu on bir buçuk (yüzde on beş) olarak belirlenmiştir. Bunun açıkça sicile yansıyan kayıtlarda da geçtiği görülmüştür. Bu kayıtlardan birinde belirtilen tarih aralığında, senede altı ay devirli ve altı ay devirsiz olarak onu on ikiden (yüzde yirmiden), daha sonraki iki sene aynı şekilde, yine onu on ikiden altı aylık devirli ve bir buçuk sene devirsiz olarak *güzeşte* alınmıştır. Bahsi geçen kayıtta, iki çeşit hukuka aykırılık göze çarpmaktadır. Bunlardan biri devirsiz olarak alınmış olan ve riba kapsamına giren *güzeşte*, diğeri ise alınan *güzeşterin* onu on bir buçuk yerine onu on ikiden hesaplanmasındır; başka bir ifade ile *güzeştenin* yüzde on beş yerine yüzde yirmi oranı üzerinden hesaplanmış olmasıdır. Bu doğrultuda olmak üzere ödünç alan, sözü edilen hukuka aykırılıkları ileri sürerek hem devirsiz olarak ödediği, hem de yüzde yirmi oranı üzerinden hesaplanarak ödediği fahiş *güzeştenin* borcuna mahsup edilmesini talep etmiştir. Kadı ise şahitleri dinleyip iddiaları teyit ettikten sonra, talep edilen meblağın asıl borca mahsup edilerek tenziline, bakiye meblağın ise ödünç verenden geri alınmasına karar vermiştir.⁷⁸

V. KARZ SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ

A. İFA

Vadesiz yapılan karz sözleşmelerinde ödünç veren dilediği zaman ödünç alandan borcunu ifa etmesini talep edebilir, aynı şekilde ödünç alan da ödünç verenin talebi olmaksızın borcunu ifa edebilir. Ancak vadeli yapılan karz sözleşmelerinde ödünç veren borcun vadesi gelmeden ifa talebinde bulunamazken, ödünç alanın vadesi henüz gelmeden evvel de borcunu ifa etmesi mümkündür.⁷⁹

Hile-i şer'iyeye ile yapılan karz sözleşmeleri, sözleşmenin tabiatı gereği vade ile yapılır. Burada asıl sorun, vade süresinde ödenmesi kararlaştırılan ribhe rağmen, vade henüz gelmeden ödünç alanın borcunu ifa ederek sözleşmeyi sona erdirip erdiremeyeceğidir. Ödünç verenin vade dolmadan önce alacağını tahsil etmesi halinde kalan süreye tekabül eden ribhi talep hakkı olmadığı gibi, ödünç alanın vade dolmadan önce borcunu ödemesi halinde de alacaklı ribhin tamamını talep edemez.⁸⁰

⁷⁷ Nu.55, v.64b-2.

⁷⁸ Nu.55, v.64b-2.

⁷⁹ Kaya, **a.g.t.**, s. 42-43.

⁸⁰ Kaya, **a.g.t.**, s. 44-45.

Ödünç alanın ölümüyle borç muaccel hale gelir ve hem anapara hem de ribh terekeden tahsil edilir. Ancak ribh sadece geçen müddete tekabül ettiği kadar alınır. Borç verenin vefatıyla ise borç muaccel hale gelmez. Borç verenin vârisleri alacaklarını vade dolunca tahsil edebilirler.⁸¹

B. SULH VE İBRA

Her tür borçta olduğu gibi karz sözleşmesinden doğan ödünç alınan şeyin mislinin iadesi borcunda da sulh ve ibra mümkündür.⁸² Kadı sicillerindeki karz sözleşmelerine ilişkin uyuşmazlıklarda da sıklıkla başvurulmuş bir çözüm metodu olan sulh ve ibra müessesine örnek teşkil edecek nitelikte bir kayıta, ödünç alan tarafından muamele-i şer'iyeye yapılmadan riba kapsamında verilen fazlalık talep edilmiş ve devamında ödünç veren davalı, bahsi geçen meblağı aldığını; ancak davacı ile arasında sulh yapıldığını, davacının kendisini ibra ettiğini beyan etmiş ve konuya ilişkin bir fetva⁸³ sunmuştur. Buna göre davacı ile aralarında yapılmış olan sulh ve ibra, davacının bahsi geçen talep hakkını düşürmektedir. Başka bir ifade ile riba kapsamına giren bir ödemeye ilişkin talep hakkının, sulh ve ibra işlemleri ile düşmesi mümkündür. İlgili kaydın devamında ise yapılan sulh ve ibra işlemlerinin, bunu iddia eden davalı tarafından ispatına yönelik delil talep edilmiş, davalı da bu iddiasını iki şahit ile ispatlamıştır. İddiaları ve delilleri değerlendiren kadı ise ilgili fetva doğrultusunda davalı lehine karar vermiştir.⁸⁴

Ödünç veren, verdiği ödünçün tamamı üzerinde sulh yapabileceği gibi bir kısmı üzerinde de yapabilir ve böylece alacağının bir kısmını almış, bir kısmını ise ibra etmiş olur.⁸⁵ Buna örnek teşkil eden sicillerdeki kayıtlardan birine göre ödünç verenin karz sözleşmesinden doğan altı bin kuruşluk bir alacak hakkı vardır ve ödünç alan taraf ile aralarında sulh yapılarak ödünç veren taraf alacak hakkının bir kısmından vazgeçmiştir. Böylece ödünç veren altı bin kuruşluk alacak hakkının, üç bin beş yüz kuruşluk kısmından ödünç alanı ibra ederek taraflar arasında iki bin beş yüz kuruş üzerinde sulh yapılmıştır.⁸⁶

⁸¹ Kaya, **a.g.t.**, s. 48.

⁸² Nu.23, v.44b; nu.50, v.36b; nu.33, v.17b; nu.55, v.73a; nu.55, v.64a-2.

⁸³ "...bir kıt'a fetvâ-yı şerif ibraz mutalaa olundukda 'Zeyd Amr'a karz verdiği akçe için ilzam-ı ribh itmeden birkaç sene asl-ı maldan ziyade şu kadar akçe ribh alıp istimlak itdikten sonra, Amr, Zeyd zimmetinde asla hakkım yokdur deyu Zeyd'i amme-i davadan ibra eylese halen Amr ribh-i mezburu Zeyd'den davaya kadir olur mu?' cevap ba-savâbında 'olmaz' deyu *Behcetü'l-Fetâvâdan* naklolunmakla..." (Nu.50, v.36b).

⁸⁴ Nu.50, v.36b.

⁸⁵ Bilmen, **a.g.e.**, s. 98.

⁸⁶ Nu.55, v.73a.

C. REHNİN TELEF OLMASI

Rehnin herhangi bir sebepten dolayı telef olması halinde, tazmin sorumluluğunun rehin alan ödünç verende olduğu kabul edilerek, telef olan rehlin değeri oranında borç düşer.⁸⁷

D. ZAMANAŞIMI

Bütün alacak ve borçlarda olduğu gibi karz sözleşmesinden doğan alacak hakkına ilişkin davalar için de bir zamanaşımı süresi söz konusudur ve bu süre on beş yıldır. Sicillerde yer alan ilgili kayıtlarda, herhangi bir özür olmaksızın on beş sene talep edilmeyen alacak hakkına dair davaların kadı tarafından dinlenmesinin yasak olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen kayıtlardan birine göre davacı (ödünç alan) yirmi yıl önce ödünç olarak aldığı üç yüz kuruş karşılığında bazı eşyalarını rehin olarak davalıya (ödünç verene) vermiş ve davacı borcunu ödemesine rağmen, davalı, rehin olarak aldığı eşyaların iadesinden kaçınmış, ilgili eşyaların kendisinde olmadığını iddia etmiştir. Buna ek olarak davalı, on beş yıl özürsüz olarak talep edilmeyen alacak hakkına ilişkin bir davanın şer'î bakımından kadı tarafından dinlenmesinin mümkün olmadığına dair bir fetva da sunmuştur. Kadı ise fetvaya da uygun olarak davalı lehine olmak üzere çekişmenin men'ine karar vermiştir.⁸⁸

Sözü edilen on beş yıllık zamanaşımı süresinin geçmesinin hukuki sonucu, ilgili davanın kadı tarafından dinlenmemesi olup borcun düşmesi değildir.⁸⁹ Aradan ne kadar zaman geçerse geçsin ödenmeyen borcun varlığı devam eder; ancak on beş yılın dolmasıyla artık bu borç dava edilemez.

VI. KARZ SÖZLEŞMESİNİN ROMA VE TÜRK BORÇLAR HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMLERİ

A. ROMA HUKUKUNDA MUTUUM

İslam hukukunda ve dolayısıyla bu hukukun uygulama alanı bulduğu Osmanlı hukukunda karz sözleşmesi olarak ifade edilen sözleşme, Roma hukukunda “mu-

⁸⁷ Kaya, **a.g.t.**, s. 52.

⁸⁸ “...yirmi sene mukaddem müvekkilim mesfûr Karabet işbu mesfûr Avadik'den üç yüz guruş karz olarak ahz idüp meblâğ-ı merkûm mukabelesinde bir aded entari... rehin olmak şartıyla mersûm Avadik'e teslim idüp hâlâ zimmetinde olmakla şimdi eşya-yı mezkûrları bi'l-vekâle talep eylediğimde... mesfûr Avadik cevabında... zimmetimde eşya-yı mezkûrlardan habbe-i vâhidesi yokdur deyu bir kıt'a fetvâ-yı şerife ibrâz... 'on beş sene bilâ ömr terk olunan davanın şer'an istimâ câiz olur mu?' cevab bâ-savâbında 'olmaz' deyu buyrulmağın... mesfûr Avadik'den şer'an bir nesne lâzım gelmeyüp müddei-yi vekil-i mezbûr Hüseyin'in müvekkil-i mesfûr Karabet'in işbu mersûm Avadik ile bi-vechi şer'-i muârazasını men' ve def' ile mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu...” (Nu.33, v.8a-1).

⁸⁹ Kaya, **a.g.t.**, s. 53.

tuum” olarak adlandırılmıştır. Roma hukukuna göre mutuuum; ödünç verenin para veya herhangi bir misli malın mülkiyetini ödünç alana devrettiği, ödünç alanın da aldığı şeyi aynı nevi, miktar ve kalitede iade borcu altına girdiği aynı bir sözleşmedir.⁹⁰ Mutuum’un hukuki niteliğine ilişkin olarak tanımdan çıkan ilk sonuç, mutuuum’un konusunun para veya misli eşyalar olması ve bu sözleşmenin tek tarafa borç yükleyen bir sözleşme olmasıdır. Buna göre ödünç alan, aldığı şeyin mislini ödünç verene iade borcu altına girmektedir.⁹¹ Aynı sözleşme kategorisinde olmasının hukuki sonucu ise mutuuum’un kurulabilmesi için tarafların anlaşması ve sözleşmeye konu olan şeyin mülkiyetinin ödünç alana naklinin gerekmesidir.⁹² Böylece anlaşma (consensus) ve mülkiyetin nakli (res) ile sözleşme kurulmakta ve ödünç alan tarafın tazmin sorumluluğu doğmaktadır.⁹³

Roma klasik hukukunda mutuuum, esasen, faizsiz bir ödünç sözleşmesidir; çünkü Roma hukukunda faizli bir mutuuum yapılması ve belirlenen faizin mutuuum’un doğurduğu dar hukuk⁹⁴ davaları ile talep edilmesi mümkün değildir. Faizin talep edilebilmesi için faiz hususunda ayrı bir anlaşma yapılması ve bunun “stipulatio”⁹⁵ haline getirilmesi lazımdır. Bu durum ise ödünç verilen şey ve faizin ayrı ayrı davalarla talep edilebilmesi gibi bir hukuki sonucu doğurmuştur.⁹⁶ Bunu önleyebilmek için, mutuuum yerine, hem ödünç sözleşmesi hem de faize ilişkin anlaşma tek bir stipulatio ile yapılmaya başlanmıştır; böylece her ikisi de tek bir dava ile talep edilebilir hale gelmiştir.⁹⁷ Şu halde Roma hukukunda faiz kararlaştırılmamışsa, kural olarak, ilgili sözleşmenin faizsiz olduğunun kabulü gerekir.

Klasik dönem Roma hukukunda, borçlanılmamış olduğu halde faiz ödenmişse bu, ödünç alınan anaparadan düşülmekte iken; yine klasik dönem Iustinianus hukukunda pactum (şekilsiz bir sözleşme) ile yapılan faiz anlaşması, tabii borç olarak kabul edilmiştir.⁹⁸ Bir başka ifade ile Iustinianus döneminde mutuuum ile yapılan faiz

⁹⁰ Pervin Somer, **100 Soru – 100 Cevap Roma Borçlar Hukuku**, İstanbul, XII Levha, Şubat 2010, s. 51.

⁹¹ Belgin Erdoğan, **Roma Borçlar Hukuku Dersleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s. 49.

⁹² Somer, **a.g.e.**, s. 52.

⁹³ Şahin Akıncı, **Roma Borçlar Hukuku: 818 Sayılı BK ve 6098 Sayılı TBK ile Mukayeseli**, Konya, Sayram Yayınları, 2013, s. 94.

⁹⁴ Hâkimlerin yetkilerinin sınırlı bırakıldığı davalara Iustinianus zamanında verilen isimdir. (Ziya Umur, **Roma Hukuku Lügati**, İstanbul, 1983, s. 97.)

⁹⁵ Sözlü şekle tâbi, tek taraflı, dar hukuk davaları doğuran sözleşmedir. Birtakım anlaşmalar, stipulatio şekline sokularak, geçerli hale getirilebilmekte ve dava hakkı doğurabilmekteydi. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Umur, **a.g.e.**, s. 202.)

⁹⁶ Ziya Umur, **Roma Hukuku Ders Notları**, 3. Baskı, İstanbul, Beta, Ağustos 2010, s. 341.

⁹⁷ Akıncı, **a.g.e.**, s. 95.

⁹⁸ Birbiriyle çelişen bu iki uygulamaya da Digesta’dan alınmış olup bu durum, metinde çelişkinin var olduğu fikrini akla getirmektedir; ancak bu durumun tahmin edilen sebebi, Iustinianus’un Corpus Iuris Civilis’i oluştururken Digesta’dan aldığı hukuk kurallarında inter palacio yoluyla

anlaşmasına dayanarak faiz ödeyen ödünç alan, bu ödeme tabi borç kapsamında kabul edildiği için, ödemediği faizi geri isteyemeyecek ya da ödenen faiz tutarı anaparadan düşülemeyecektir.⁹⁹

B. TÜRK BORÇLAR HUKUKUNDA TÜKETİM ÖDÜNCÜ SÖZLEŞMESİ

Karz'ın Türkçe'deki karşılığı "ödünç" kelimesidir; ancak tek başına bu kavram, hem bir şeyin kullanma hakkını hem de tüketme hakkını devretmeyi ifade etmektedir. Bu sebeple 1 Temmuz 2012'de yürürlüğe giren 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda kullanım hakkını devreden ödünç sözleşmesi için "kullanım öduncü"¹⁰⁰ kavramına; tüketim hakkını devreden ödünç sözleşmesi için ise "tüketim öduncü" kavramına yer verilerek bu anlam karmaşası giderilmiştir. Tüketim öduncü sözleşmesi, TBK'nın özel hükümler adlı ikinci kısmında "tüketim öduncü" başlığı altında 386-392 maddeleri arasında düzenlenmiştir. TBK'nın 386. maddesinde yapılan tanıma göre tüketim öduncü sözleşmesi; ödünç verenin bir miktar parayı ya da tüketilebilen bir şeyi ödünç alana devretmeyi, ödünç alanın da nitelik ve miktar bakımından aynı şeyi geri vermeyi üstlendiği sözleşmedir.

Tüketim öduncü sözleşmesi rızâ bir sözleşmedir. Başka bir ifade ile tarafların irade beyanlarının uyuşmasıyla tüketim öduncü sözleşmesi kurulmakta, aynı sözleşmelerin aksine, sözleşmenin kurulmuş sayılması için ödünç konusu olan şeyin teslim edilmiş olması gerekmemektedir.¹⁰¹ Ayrıca bu sözleşme, özel kanunlarda şekil zorunluluğu öngörülmedikçe, kural olarak şekle tabi de değildir.¹⁰²

Tüketim öduncü sözleşmesi yapmak için tam ehliyetli olma şartı aranır. Yasal danışmanlık altındaki kişinin tüketim öduncü sözleşmesi yapabilmesi için ise yasal danışmanın rızası şarttır.¹⁰³ Vesayet altındaki küçük veya kısıtlının üçüncü kişilerle yapacağı tüketim öduncü sözleşmesi, TMK m. 462/b.4'e göre vesayet makamının iznine tabi tutulmuştur. Vesayet altındaki kimse ile vasinin kendi aralarında yapacakları sözleşmelerin geçerliliği de vesayet makamının izninden sonra denetim makamının iznine tabidir (TMK 463/b.7).

değişiklik yapmış olmasıdır. İnter palacio hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Bülent Tahiroğlu, Belgin Erdoğan, **Roma Hukuku Dersleri: Tarihi Giriş, Hukuk tarihi, Genel Kavramlar, Usul Hukuku**, 10. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2014, s. 90.

⁹⁹ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁰⁰ Bkz.: 6098 Sayılı TBK m. 379.

¹⁰¹ Ekrem Kurt, **Tüketim Öduncü Sözleşmesi (Karz Akdi)**, Ankara, Adalet Yayınevi, Nisan 2014, s. 19-20.

¹⁰² Bazı özel kanunlarda şekil zorunluluğu öngörülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Alper Gümüüş, **Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2012, C.II, s. 441.

¹⁰³ 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu m. 429/I, b.5; (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.4721&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, 26.02.2015.

Tüketim ödöncü sözleşmesinde, ödöncü verilen şeyin geri verileceği sürenin belirlenmesi mümkündür. Sözleşmede süre belirlenmemişse, TBK'nın 392. maddesi uyarınca borcun muaccel olması için talep edilmesi ve üzerinden altı haftalık bir zaman diliminin geçmesi beklenecektir.

TBK'nın 387. maddesine göre tüketim ödöncü sözleşmeleri, faiz koşulları¹⁰⁴ bakımından, ticari ve ticari olmayan tüketim ödöncü sözleşmeleri şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bunlardan ticari tüketim ödöncü sözleşmelerinde, taraflarca kararlaştırılmamış olsa bile, faizin istenebileceği düzenlenmişken; ticari olmayan tüketim ödöncü sözleşmelerinde, taraflarca kararlaştırılmış olmadıkça, faizin istenemeyeceği belirtilmiştir.¹⁰⁵

Faiz almanın ve vermenin dini bakımdan yasak olması ve bu kaygıyla hareket edebilecek tasarruf sahipleri ile krediye ihtiyaç duyan kimseleri finans sisteminin içine dâhil edebilmek için faiz esasına dayalı olmayan bir bankacılık sistemine ihtiyaç duyulmuş ve katılım bankaları oluşturulmuştur. Böylece katılım bankaları nezdinde açılan katılım hesapları faiz dışındaki bir hesaplama yöntemi ile nemalandırılmış ve bu 'kâr payı' ya da 'kazanç paylaşımı' gibi kavramlarla ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Buna bağlı finansman yöntemlerinden biri murâbahadır. Buna göre katılım bankası, müşterisinin peşin fiyatını bilerek talep ettiği malı satın alıp yine aynı malı belirlenen oranlarla vade farkını da ekleyip kâr elde ederek müşterisine oluşan yeni fiyat üzerinden satmaktadır.¹⁰⁷ Bir başka finansman yöntemi de finansal kiralama (icâre) olup buna göre, kiraya veren kiracının talebi ve seçimi üzere üçüncü bir kişiden ya da kiracının kendisinden satın aldığı veya başka suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini her türlü faydayı sağlamak üzere kira bedeli karşılığında kiracıya bırakmasını öngören sözleşme yapılmaktadır.¹⁰⁸

SONUÇ

Çalışmanın başında da değinildiği üzere karz sözleşmesi, tüketilebilen misli bir malın mislinin tekrar iade edilmesi koşuluyla bir başkasına ödöncü olarak verilmesidir.

¹⁰⁴ Burada bahsi geçen faiz anapara faizi olup, ödöncü alanın geri verme borcunda temerrüde düşmesi halinde aleyhine işleyecek olan temerrüt faizi değildir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kurt, **a.g.e.**, s. 31.)

¹⁰⁵ Türk hukukunda faiz karşılığında ödöncü para, ancak hukuken yetkili kılınan kuruluşlar tarafından verilir, bahsi geçen kuruluşlar ise kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlardır. Bunlar dışındaki kişi veya kuruluşların, faiz veya başka bir kazanç elde etmek amacıyla ödöncü vermeleri hukuken yasaktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: **A.e.**)

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 133-134.

¹⁰⁷ Mehmet Odabaşı, "Kuveyt Türk Faizsiz Bankacılık İlkeleri Eğitim Notları", (Çevrimiçi) <http://islamekonomisi.org/murabahavadedeli-satis/>, 26.02.2015.

¹⁰⁸ 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu, m. 18, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121213-1.htm>, 26.02.2015.

Yapılan bu tanım genel olarak ele alındığında, incelenen üç hukuk sisteminde de karz sözleşmesinin kapsamının ve koşullarının hemen hemen benzer nitelikte olduğu görülmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturması sebebiyle Osmanlı hukuku temel olarak alındığında, özellikle Roma hukuku ile çok büyük benzerlikler göze çarpmaktadır. Roma hukukunda da konusunu para ya da tüketilebilen misli bir malın oluşturduğu mutuum, herhangi bir şekle tâbi olmayan aynı sözleşme niteliğindedir. Buna göre, Osmanlı hukukundaki adıyla karz sözleşmesinde de olduğu gibi, mutuumun kurulabilmesi için tarafların anlaşması ve ödünç verilen şeyin teslim edilmesi gerekmekte ve teslim ile birlikte ödünç alanın tazmin sorumluluğu doğmaktadır. İlk dönemlerde faizin zaten olmadığı ve dönem dönem de yasaklanmaya devam edildiği Roma hukukunda mutuumun faiz koşulu ile yapılmasının hukuken mümkün olmaması, akıllara ödünç verenin herhangi bir fazlalık elde etmesinin riba kapsamına girdiği ve böyle bir fazlalık ile yapılması yasak olan karz-ı hasen'i getirmektedir. Bütün bunlara ilave olarak, Roma hukukunda faizli bir ödünç sözleşmesi için ayrı bir hukuki işleme (stipulatio) başvurulmasının gerekmesi, mutuum ile bunun mümkün olmaması ve başka bir sözleşmeye ihtiyaç duyulması bakımından, Osmanlı hukukunda başvuru hile-i şer'iyeler ile benzerlik uyandırmaktadır. Her ne kadar sonraki dönemlerde değişikliğe uğramış olsa da Roma hukukunda da hukuka aykırı olarak elde edilen faizin asıl borçtan düşülmesi, bahsi edilen benzerliklere bir yenisini eklemektedir.

Türk borçlar hukukunda ise sözleşmenin konusunu para ya da tüketilebilen misli malların oluşturması söz konusu olsa da özellikle sözleşmenin kurulması hususundaki farklılıklar hemen göze çarpmaktadır. Nitekim Türk Borçlar Kanunu'na göre, tüketim ödünç sözleşmesi rızâ bir sözleşme olup sözleşmenin kurulması için tarafların anlaşması yeterli görülmüştür. Bu yönüyle gerek Osmanlı hukukundan gerekse de Roma hukukundan ayrılmaktadır. Ayrıca kural olarak şekle tâbi olmasa da özel kanunlarda şekil zorunluluğunun öngörülmesi kapısı aralandığından tüketim ödünç sözleşmesi bu yönüyle de farklılık arz etmektedir. Tüketim ödünç sözleşmesini karz sözleşmesinden ayıran bir diğer husus ise borcun muaccel olma zamanıdır. Karz sözleşmesinde ödünç alanın iade etme borcu muaccel olarak doğarken; tüketim ödünç sözleşmesinde taraflar arasında buna ilişkin bir tarih belirlenmemişse borcun muaccel olması için talep edilmesi ve altı haftalık bir zaman diliminin geçmesi gerekir.

Öte yandan, tüketim ödünç sözleşmesi ile karz sözleşmesi arasında benzer özellikler de bulunmakta, bunlardan en belirginini ise vesayet altındaki küçüğe dair tüketim ödünç sözleşmesi hükümleri oluşturmaktadır. Buna göre ilgili sözleşmeler için vesayet makamının izni gerekmekte, bu da Osmanlı hukukundaki aynı amaç için aranan kadının iznini çağrıştırmaktadır. Her ne kadar tüketim ödünç sözleşmesinin faizli olarak yapılması mümkün olsa da, yetkili kuruluşlar dışındakiler için faiz ile tüketim ödünç sözleşmesi yapılmasının yasak olması, sınırlı da olsa faiz yasağı dolayısıyla başka bir benzerliği gündeme getirmektedir. İki hukuk sistemi arasındaki

en benzer noktayı ise katılım bankalarının¹⁰⁹ faizsiz tüketim ödöncü sözleşmeleri için başvurdukları hukuki işlemler oluşturmaktadır. Murabaha, finansal kiralama (icâre) gibi hukuki işlemler vasıtasıyla “kâr payı” ya da “kazanç paylaşımı” adı altında gelir elde etmek suretiyle tüketim ödöncü sözleşmesinin yapılması, her yönüyle akla Osmanlı hukukunda aynı amaç için başvuru hile-i şer'iyeleri getirmektedir. Her iki durumda da elde edilen kazanç, tüketim ödöncü sözleşmesi dışında birtakım hukuki işlemler vasıtasıyla elde edilen *ribh*, *güzeşte* ya da bugünkü şekliyle *kâr payı* gibi çeşitli kavramlarla ifade edilmektedir. Bahsi geçen ikincil hukuki işlemlerden murabaha ve finansal kiralama da, işlemlerin yapılış şekilleri bakımından, Osmanlı hukukundaki görünüm şekilleri olan muamele-i şer'iyeye ve bey' bi'l-istiğlâl ile benzerlikler göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Şahin: **Roma Borçlar Hukuku: 818 Sayılı BK ve 6098 Sayılı TBK ile Mukayese-li**, Konya, Sayram Yayınları, 2013.
- Apaydın, H. Yunus: “Karz,” **DİA**, C. XXIV, s. 520-525, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240330.pdf>, 26.02.2015.
- Atar, Fahrettin: **İslam İcra ve İflas Hukuku**, Ed. Mehmet Kılıç, İstanbul, 1990.
- Aydın, M. Âkif: **Türk Hukuk Tarihi**, 5. Baskı, İstanbul, Hars Yayıncılık, 2005.
- Bardakoglu, Ali: “Havâle,” **DİA**, C. XVI, s. 507-512, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c16/c160293.pdf>, 27.02.2015.
- Bayındır, Abdülaziz: “Bey' bi'l-Vefâ,” **DİA**, C. VI, s. 20-22, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c06/c060018.pdf>, 28.02.2015.
- Berki, Ali Himmet: **Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)**, İstanbul, Hikmet Yayınları, 1965.
- Bilmen, Ömer Nasuhi: **Hukuki İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, Enes Sarmaşık Yayınları, t.y., C.VI.
- Demir, Şaban: “10 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi,” Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2010.
- Ekici, Oktay: “33 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi,” Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2010.

¹⁰⁹ Katılım bankaları, Osmanlı Devletinde yaygın uygulama alanı bulan para vakıfları ile de büyük benzerlik göstermektedir; ancak çalışmanın hacmini genişletmemek amacıyla para vakıflarının işleme usulünden bahsedilmemiştir. Muamele-i şer'iyenin de uygulama alanı bulduğu para vakıflarının işleyiş usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tahsin Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları: Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003.

- Erdoğmuş, Belgin: **Roma Borçlar Hukuku Dersleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2005.
- Gedikli, Fethi: “Galata Şer’iyye Sicillerinde Mudârebe-Karz İlişkisi,” **Osmanlı Hukuku: Makaleler**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2012, s. 9-30. (İlk neşri “Galata Şer’iyye Sicillerinde Mudârebe-Karz İlişkisi,” **İstanbul Araştırmaları**, Bahar 1997, Yıl 1, Sayı 4, s. 111-127).
- Gümüş, M. Alper: **Borçlar Hukuku Özel Hükümler**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2012, C.II.
- Hanılçe, Murat: “16 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi,” Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2009.
- Kaplan, Çetin: “55 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi,” Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2011.
- Kaya, Süleyman: “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri,” Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul, 2007.
- Koca, Ferhat: “Mekruh,” **DİA**, C. XXVIII s. 581-583, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280351.pdf>, 03.03.2015.
- “Mendup,” **DİA**, C. XXIX, s. 128-130, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c29/c290081.pdf>, 03.03.2015.
- Köse, Saffet: “Hiyel,” **DİA**, C. XVIII, s. 170-178, (Çevrimiçi) <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c18/c180086.pdf>, 27.02.2015.
- Kurt, Ekrem: **Tüketim Ödücü Sözleşmesi (Karz Akdi)**, Ankara, Adalet Yayınevi, Nisan 2014.
- Muhammed Kadri Paşa: **Mürşidu’l-hayran ilâ ma’rifeti ahvâlî’l-insan**, Amman, 1987.
- Odabaşı, Mehmet: “Kuveyt Türk Faizsiz Bankacılık İlkeleri Eğitim Notları”, (Çevrimiçi) <http://islamekonomisi.org/murabahavadedeli-satis/>, 26.02.2015.
- Özcan, Tahsin: Tahsin Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları: Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Özdemir, Ahmet: “Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu,” **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ocak-Haziran 2012, C. XII, No:1, s. 125-144, (Çevrimiçi) http://ilahiyat.cu.edu.tr/tr/dergi/2012_12-1/2012_12-1.pdf, 27.02.2015.
- Umur, Ziya: **Roma Hukuku Ders Notları**, 3. Baskı, İstanbul, Beta, Ağustos 2010.
- Roma Hukuku Lüğatı**, İstanbul, 1983.
- Sarıbal, İsmet: “23 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,” Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2004.
- Serahsî: **Mebûsât: 1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri Deliller ve Hükümler**, Ed. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul, Gümüşev, 2011, C.XIV.

Somer, Pervin: **100 Soru – 100 Cevap Roma Borçlar Hukuku**, İstanbul, XII Levha, Şubat 2010.

Şener, Abdulkadir: **İslam Hukukunda Hibe (Doçentlik Tezi)**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No:162, 1984, s. 80, (Çevrimiçi) <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/592.pdf>, 27.02.2015.

Şener, Mehmet: "İslam Hukukunda Karz-ı Hasen," **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Fakülte Dergisi**, İzmir, No: 6, 1989, s. 391-403.

Tahiroğlu, Bülent: **Roma Hukuku Dersleri: Tarihi Giriş, Hukuk tarihi, Genel**

Erdoğan, Belgin: **Kavramlar, Usul Hukuku**, 10. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2014.

Yıldız, Hacer: "50 Nolu (H.1254/M.1838-1839) Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi," Erciyes Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2007.

DIĞER KAYNAKLAR

- 1) TDV İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi,
Tokat Mahkemesi 10, 16, 23, 33, 50, 55 numaralı şer'iyeye sicilleri.
- 2) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm>
- 3) <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.4721&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>
- 4) 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring Ve Finansman Şirketleri Kanunu, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121213-1.htm>, 26.02.2015.
- 5) Buhari: "Mezâlim", 3; "Havalat", 1-2, "İstikraz", 4-12.
- 6) Ebû Dâvûd: Akdiye, 29, 3628.
- 7) İbn Mâce: "Sadakat", 19.
Şemseddin er-Remlî: Nihâyetü'l-muhtac, Beyrut, 1404/1